

K VÝZNAMU A STAVEBNÍ PODOBĚ ROMÁNSKÉHO HRADU PŘIMDA

VLADISLAV RAZÍM

Zřícenina hradu Přimdy, výrazná dominanta západočeské krajiny, je jednou z nejvýznamnějších kulturních památek středověkého období u nás. Dosavadní vysoké hodnocení většiny badatelů je založeno na několika vlastnostech, které můžeme najít jen u málokteré historické stavby: Jde o funkčně a historicky výjimečný, relativně dobře dochovaný románský hrad, u nějž známe stavebníka a dokonce i rok výstavby; tyto skutečnosti pak zásadním způsobem přispívají k pohledu na vývoj profánní románské architektury a stavební kultury v Čechách a v sousedním Bavorsku.

V tomto příspěvku však chceme upozornit, že uvedená charakteristika Přimdy je nanejvýš nejistá a že hodnocení hradu má spíše odlišný kontext. Doplnit a upřesnit lze také dosavadní poznatky o samotné stavbě, konkrétně románské věži, které jsou pro její celkovou, zejména historickou interpretaci důležité. Domníváme se, že nový pohled na Přimdu má své opodstatnění nejen z věcného, ale také metodického hlediska.

Kronikář Kosmas k roku 1121 líčí, jak tehdy „vystavěli nějací Němci uvnitř hranic českých ve hvozďě, k němuž se jde přes ves Bělou, hrad na strmé skále. Uslyšev o tom kníže Vladislav, vzal s sebou tři čtyři vybraných bojovníků, přepadl znenadání hrad a dobyl jej“. Za záchranu zajatých Němců před nemilosrdným knížetem musel na místě samém orodovat hrabě Albrecht, jenž sem právě (náhodou?) přijel.¹⁾ Kosmas neuvádí přesnější lokalizaci hradu ani jeho jméno, většinou se však předpokládá, že jde o Přimdu a že zmíněná ves Bělá je dnešní Bělou nad Radbuzou, ležící jižním směrem.²⁾

Názor o totožnosti Přimdy s Kosmovým hradem údajně přinesl již František Palacký, ve skutečnosti se však právě nestor české historiografie neodvážil jednoznačný soud vyslovit.³⁾ „Bez rozpakův“ tak učinil teprve August Sedláček, jehož přesvědčení, jak sám uvádí, ještě více utvrdil prepis

Obr. 1: Hrad Přimda (okres Tachov), celkový pohled na krajinnou dominantu od východu (foto autor; 2008).

Obr. 2: Müllerova mapa Čech z roku 1720, výřez. Mapa názorně zachycuje reliéf krajiny, cesty a rozmístění sídel. Může být také jedním z východisek řešení otázky, nakolik je věrohodná představa o cestě na Přimdu (Frauenberg) přes Bělou nad Radbuzou (Weissensulz) (ÚAGK Praha).

1) Kosmova Kronika česká, překlad a ed. M. Bláhová a kol. Praha 1975, s. 191–192. FRB II, s. 181.

2) Seznam literatury srov. v poslední, souhrnné práci o Přimdě: T. Durdík, Hrad Přimda. Praha 2007, s. 93–97.

3) F. Palacký, Dějiny národu českého, díl 1. Praha 1939, s. 313. Palacký neuvažoval o Přimdě přesto, že Kosmovu Bělou ztotožnil s Bělou nad Radbuzou (Weissensulz).

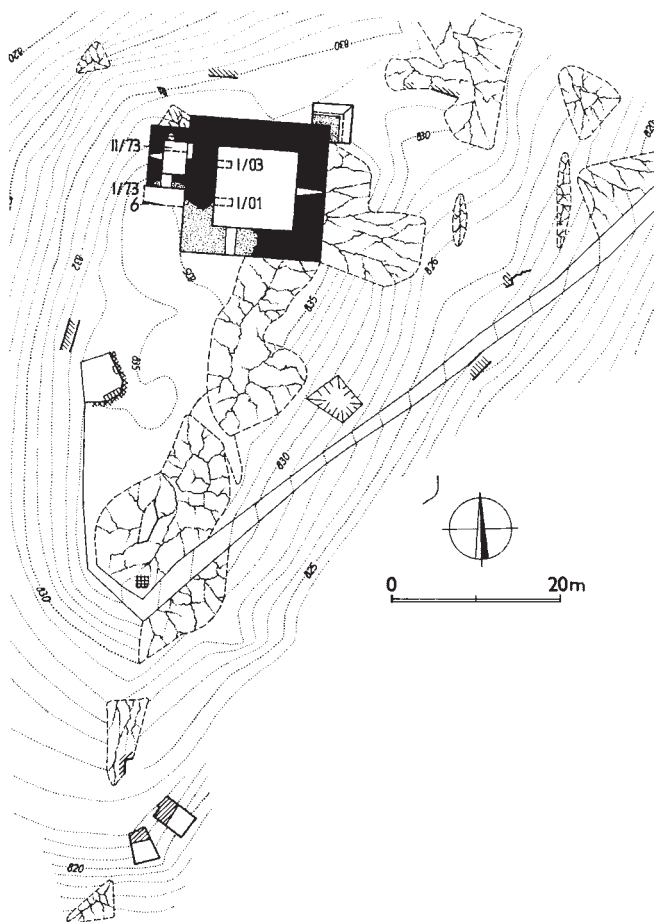
kroniky z 15. století, obsahující poznámku, která předmětný hrad spojuje právě s Přimdou.⁴⁾ Zda tato poznámka vychází z pouhé domněnky neznámého glosátora, nebo má nějaký jiný základ, zůstává však pochopitelně nejasné.

Na ztotožnění neznámého hradu s Přimdou se pak „nabalují“ další dedukce, které mají dalekosáhlý dopad: Přimda je sice pohraničním hradem, přeci jenom je však od dnešní hranice dosti vzdálená a stojí na vysokém dominantním kopci (cca 840 m n. m.). Hrad, který zde údajně Němci měli vystavět, je ztotožňován s dochovanou obytnou věží velkých rozměrů, jejíž výstavba z pečlivě tesaných velkých kvádrů přeci jenom musela nějakou dobu trvat. Pohraniční hvozď tedy zřejmě nebyl příliš dobře strážěn a průběh hranice byl v té době ještě stále

4) A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 13. Praha 1905, s. 1–6.

Obr. 3: Hrad Přimda, věž od jihozápadu, stav přibližně na konci 19. století (fotoarchív ÚP NPÚ).

Obr. 4: Přimda, celkový plán hradu, stav k roku 2007 (T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 46).

vnímán velmi volně. S tím sice příliš nehraje průběh důležité dálkové cesty pod Přimdou, to se však vysvětlilo tak, že tato cesta ještě neměla pozdější význam, vždyť i Kosmas k lokalizaci nejmenovaného hradu využil stranou ležící Bělou. Již v této fázi připomínají úvahy pověstný důkazní kruh.⁵⁾

Východiskem lokalizace hradu je právě jen ves Bělá a rovněž Kosmou uvedený hrabě Albrecht. Můžeme však tvrdit, že jde skutečně o Bělou nad Radbuzou? Ves je v písemných pramenech znovu zmíněna až koncem 14. století, o ničem podstatném z její historie nevíme, není zde ani středověký kostel.⁶⁾ Jméno Bělá je natolik běžné (odvozuje se od charakteru vody), že je můžeme teoreticky spojit i se zaniklou vsí jiné lokalizace, zatímco ves na horním toku Radbuzy

5) Identifikaci Přimdy se zprávou z roku 1121 prakticky bez výhrad akceptovalo také novější historické, sídelně-historické, umělecko-historické a archeologické bádání. Srov. zejm.: A. Merhautová – D. Třeštík, *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha 1983, s. 121; Kol. autorů, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 4. – Západní Čechy. Praha 1985, s. 278; J. Zemlička, *Čechy v době knížecí*. Praha 1997, s. 274; M. Bláhová – J. Frolík – N. Profantová, *Velké dějiny zemí Koruny české*, díl 1. Praha 1999, s. 526; Kol. autorů, *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2001, s. 470; K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 6. Praha 2004, s. 224–226; V. Razím, *K tendencím v ochraně hranic českého státu 13. století*, *Archaeologia historica* 29, 2004, s. 144; J. Klápský, *Přimda – die älteste Steinburg in Böhmen*, *Forschungen zu Burgen und Schlössern* 9, Neue Forschungen zum frühen Burgenbau, München – Berlin 2006, s. 95–103; T. Durdík, o. c. v pozn. 2.

6) K Bělé nad Radbuzou souhrnně: J. Pelant, *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1988, s. 58–60; K. Kuča, o. c. v pozn. 5, díl 1. Praha 1996, s. 67–69.

Obr. 5: Hrad Přimda, věž od jihozápadu, stav v průběhu rekonstrukce ve 20. letech 20. století. Pozoruhodný je zejména stav horní části zbytků dynníku krbu a zříceně severozápadní nároží věže v úrovni 1. patra (fotoarchív ÚP NPÚ).

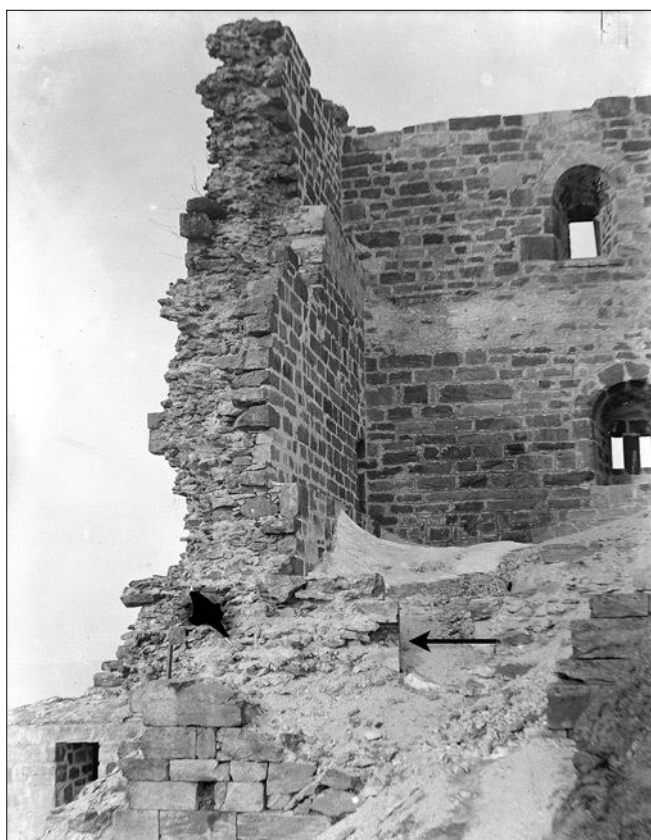

Obr. 6: Hrad Přimda, věž od jihozápadu, stav v průběhu rekonstrukce ve 20. letech 20. století. Srov. obr. 5.

nemusela v Kosmově době ani existovat. Avšak i když přijmeme ztotožnění Kosmovy Bělé s Bělou nad Radbuzou, je zde jeden závažný rozpor. Podíváme-li se na mapu, zdá se být i za předpokladu matné představy o stavu hvozdu ve čtvrtině 12. století přeci jenom zvláštní, aby se k Přimdě, respektive (podle Kosmy) k hvozdu, v němž tento hrad stál, chodilo z vnitrozemí, jak je chápal kronikář (tedy nejspíše zhruba ve směru od plzeňského hradu), právě přes Bělou (obr. 2). A proč vůbec potřeboval Kosmas, poměrně dobře obeznámený se zeměpisem české kotliny, lokalizovat zdaleka viditelný kopec, vévodící celému širému kraji před Českým lesem a již roku 1126 uváděný pod „slovanským“ jménem Přimda,⁷⁾ pomocí Bělé a proč jej označil jako pouhou anonymní „strmou skálu“?

I když je nejnovější bádání přehlíží, byly právě nad těmito nesrovnalostmi již dříve vysloveny zcela oprávněné – dalo by se říci, že z pohledu zásad vědeckého zkoumání „povinné“ – pochybnosti.

Nejpodrobněji je dosud vyjádřil Ivan Vávra v roce 1973. Tajnou stavbu hradu jakýmsi Němci nemohl akceptovat po důkladném studiu vývoje osídlení a dálkových komunikací spojujících v daném regionu Čechy s Bavorskem. Shledal, že cesta přes Bělou nad Radbuzou nemohla vést k Přimdě, a také zdůraznil, že roku 1121 nebyla krajina kolem tohoto hradu již tak pustá, aby Němci mohli náročnou stavbu z kamene na temeni odevšad viditelného kopce skrývat. Pomezí hvozdu kolonizovali kladrubští benediktini, vedla jím důležitá zemská cesta a střežili jej Chodové.⁸⁾ Pře-

Obr. 7: Hrad Přimda, věž od jihu, stav v průběhu rekonstrukce ve 20. letech 20. století. V přízemí se patrně objevuje špaleta dosud neznámého okenního otvoru v jižní obvodové zdi, asi v místech, kde při rekonstrukci vznikl vchod (označeno šipkou). Stav zříceně jihozápadní nároží věže dokládá, že dnešní špalety vstupu v jihozápadním rohu 1. patra (srov. obr. 14) jsou dílem rekonstrukce ve 20. letech 20. století (fotoarchív ÚP NPÚ).

7) Srov. Pokračovatelé Kosmovi, edd. M. Bláhová a Z. Fiala. Praha 1974, s. 40. FRB II, s. 205.

8) I. Vávra, Rezenská a Norimberská cesta, Historická geografie 11, 1973, s. 31–100.

Obr. 8: Hrad Přimda, věž od jihozápadu (srov. obr. 3), dnešní stav po rekonstrukcích (foto autor, 2008).

Obr. 9: Hrad Přimda, věž od severovýchodu. V popředí na nároží renesanční opěrák, šípkami označena část severozápadního nároží rekonstruovaná ve 20. letech 20. století (foto autor 2007).

9) D. Menclová, *České hrady*, díl. 1. Praha 1972, s. 105.

10) Vávra předpokládal, že Bogenové tehdy dostali „celé Sušicko“ (srov. o. c. v pozn. 8, s. 58), což je však rovněž představa nepodložená (srov. V. Razím, *Hrad Rábí románský?*, *Průzkumy památek* VIII, č. 2, 2001, s. 157–161, zejm. pozn. 13).

11) I. Vávra, o. c. v pozn. 8, s. 58; P. Choc, *Obrana raně feudálních Čech, Historie a vojenství* 1963, s. 603. Další pochybnosti o ztotožnění hradu Přimdy s událostí z roku 1121 srov. zejm. v: R. Štorký – K. Nováček, *K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku*, *Archaeologia his-*

kvapivý je pak způsob, jakým Vávra své vlastní výhrady zároveň eliminoval. Ve stejné době totiž vyšlo souborné dílo o českých hradech od Dobrosłavy Menclové, která podobně jako předtím Sedláček bezvýhradně ztotožnila Kosmův bezejmenný hrad s Přimdou, a svůj závěr navíc podtrhla názorem, že německému původci a uvažované dataci nasvědčuje také stavební charakter zdejší románské věže.⁹⁾ Vávra vsadil na autoritu Menclové, a aby jí vyhověl, vytvořil konstrukci, podle níž kronikář z loajality k českému knížeti zamlčel, že ve skutečnosti přepadl a dobyl hrad legálně vybudovaný na německé straně zemské hranice. Autor si přitom „vypomohl“ také tím, že Přimda leží ve strategicky významném

bodě rozvodí Vltavy a Dunaje, a proto ji Vladislav pokládal za tak důležitou, že přistoupil k násilné anexi bavorského území, která snad dokonce byla brzy na to částečně kompenzována při formování věnného území rodu Bogenů na Sušicku.¹⁰⁾ Preferenci názorů Menclové však Vávra nevyšvětlil problém Bělé nad Radbuzou a také se nevyrovnal s variantou, která by byla v případě kronikářovy snahy politicky pomoci českému panovníkovi nejlepší a zřejmě také nejobvyklejší; totiž proč Kosmas o incidentu s Němci prostě nepomlčel. Zřejmě proto Vávra závěrem svých úvah opět připomíná, že pokud bychom chtěli věřit znění Kosmovy relace, museli bychom jeho hrad skutečně hledat „za Bělou“, a v takovém případě odkazuje na starší domněnku P. Chocce, který jej lokalizuje na kopec Pleš, stojící těsně při dnešní státní hranici jižně od spojnice Bělá – Železná – Eslarn.¹¹⁾

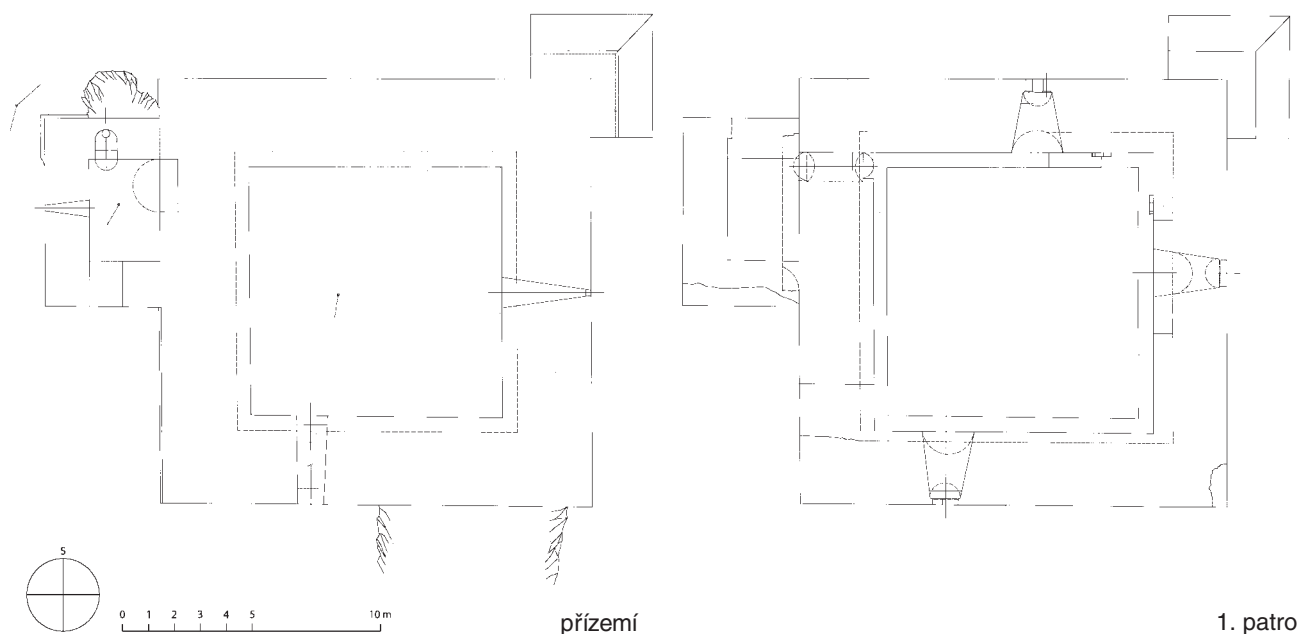
Vrátíme-li se ke znění Kosmovy relace, která je hlavním východiskem dnešní interpretace hradu Přimdy, skutečně nelze umístění vsi Bělé jen tak přehlížet. Pokud se přes ni chodilo do hvozdu s neznámým hradem, můžeme jej hledat v poměrně rozsáhlé, silně členité, zalesněné a dodnes málo osídlené krajině, ať už postupujeme ve směru na Železnou a Eslarn nebo k jihu proti proudu Radbuzy na Rybník. Zde, na vysoké skále a na rozdíl od Přimdy stále ukryt hluboko v lesích, stojí hrad Starý Herštejn, stejně tak však v úvahu jistě připadají i jiné vhodné polohy.¹²⁾

Zdá se, že na dnešní hodnocení Přimdy měla skutečně rozhodující vliv pasáž ve zmíněné knize D. Menclové o Českých hradech, úzce navazující na názor A. Sedláčka.¹³⁾ Připomeňme si proto, co autorka na podporu datování kamenné obytné věže na Přimdě k roku 1121 uvádí. Vedle neobvykle velkých kvádrů, z nichž je věž postavena a kte-

torica 23, 1998, s. 59–71 a tam cit. liter.; Z. Procházka – J. Úlovec, *Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov*, díl 2. Tachov 1990, s. 121.

12) Podrobný průzkum opevněných poloh tohoto hraničního území dosud chybí. Otázkou samozřejmě zůstává, zda lze německou intervencí z roku 1121 (možná velice krátkou) zachytit, ale zejména vyloučit na archeologicky zkoumaných lokalitách, které za dnešního stavu poznání pokládáme za mladší.

13) Srov. pozn. 4 a 9.

Obr. 10: Hrad Přimda, věž. Půdorys přízemí a 1. patra. Archiv NPÚ, J. Houžvíc, 1962 (nerevidováno; chodbička k předpokládanému prevetu v 1. patře není zakreslena, okénko v přízemí rizalitu nepůvodní).

Obr. 11: Hrad Přimda, věž. A – pohled na vnitřní stěnu severní obvodové zdi. Vpravo zbytky krbu v 1. patře, vlevo vchod do chodby; B – detail římsy krbu (foto autor, 2008).

ré údajně poukazují na spojitost se stavbami Vohburgů v Bavorsku,¹⁴⁾ je to již pouze „naprostá jednoduchost detailů, podmíněná ovšem do jisté míry i vzdorností materiálu“. V historické části své argumentace Menclová předkládá na základě uvedených Kosmových formulací příběh, který je sice zajímavý a na první pohled logický a věrohodný, ve skutečnosti však snadno zpochybnitelný. Kosmas prý skutečně zakladatele jistě znal jmény, ale záměrně je neuvedl zřejmě z politických důvodů, neboť šlo o vysoce postavené osoby (resp. osobu) z německé strany. Nejspíše to měl být markrabí Se-

verní marky Děpolt II. z Vohburku, který v té době (tedy ještě před nástupem Štaufů) intenzivně kolonizoval Chebsko i další pohraniční oblasti jižním směrem.¹⁵⁾ Není však stejně tak možné, že stavebníkem hradu byla osoba úplně jiného původu? Na kolonizaci bavorského pohraničí se nejspíše podílely i jiné šlechtické rody a jejich ministeriálové, o nichž dnes není nic jistého známo. Již Ivan Vávra naznačil, že hrabě Albrecht (nejspíše šlo skutečně o Albrechta z významného rodu Bogenů), o němž se jako o zprostředkovateli urovnání incidentu z roku 1121 zmiňuje Kosmas,

14) Stejný názor zastával také T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 461.

15) K činnosti Děpoltů II. např. F. Kubů, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997, s. 20–21.

Obr. 12: Hrad Přimda, věž, pohled na horní část vnitřní stěny severní obvodové zdi s oknem 2. patra a zřetelným severozápadním nárožím (foto autor, 2000).

Obr. 13: Hrad Přimda, věž, detail ostění okna 1. patra (srov. obr. 11) s obvodovými ústupky pro okenice (foto autor, 2000).

nemusel přijet jednat ve prospěch domnělých Vohburků, ale v zájmu vlastním.¹⁶⁾ Vedle hlavní bogenské větve hrabat z Windbergu existovali ještě příbuzní, kteří byli dómskými fojty v Řezně (vymřeli 1148)¹⁷⁾ a jejichž kolonizační aktivity v pohraničním hvozdu rovněž nelze vyloučit.

Představa o Děpoltovi II. z Vohburka zjevně vznikla jen na základě nepodloženého ztotožnění dochované věže na

Přimdě s událostí z roku 1121 – mohutnou stavbu přece nemohli postavit jen „nějací Němci“, ale osoba značných finančních i organizačních možností. To je jistě pravda a v tom zjevně spočívá jádro celé věci, jak ještě připomeneme. Připustíme-li však, že šlo o hrad na jiném místě a odlišných, řádově nižších kvalit, lze si představit také úplně jiný, například takovýto příběh: Českého knížete, který snad navíc právě dlel někde v západních Čechách, ale zejména ve stejném roce podle Kosmy dbal o stavbu některých pohraničních hradů (uveden Donín a Podivín),¹⁸⁾ zastihla zpráva, že jeho snahy „nějací Němci“ maří kdesi v Českém lese stavbou hradu na místě, které Vladislav pokládal za své.

Hrad mohl mít formu jakéhosi prvotního provizoria, jehož stavba netrvala dlouho a chránil ji prozatím více terén a okolní les než vlastní hradby. Snad právě proto, že stavebník nepatřil k politicky významným osobnostem, zvolil kníže nekompromisní silové řešení, jehož důsledky v poslední chvíli zmírnil hrabě Albrecht. Hrad si Vladislav nemusel ponechat, ale mohl jej naopak zničit. Na tomto místě je třeba zdůraznit jednu nezanedbatelnou okolnost: Kosmas nic neuvádí o kvalitách nejmenovaného hradu a jeho dalším osudu. Pokud by šlo skutečně o mohutnou kamennou věž Přimdy, jaká by v roce 1121 na českém území zřejmě neměla srovnání, snad by ji přeci jen alespoň zmínil.¹⁹⁾

Soudíme, že písemné prameny a historické souvislosti nepodporují dosud převládající a v poslední době stále často vyslovovaný názor, že hrad zmíněný Kosmou k roku 1121 lze ztotožnit s Přimdou a zde dochovanou obytnou věží.

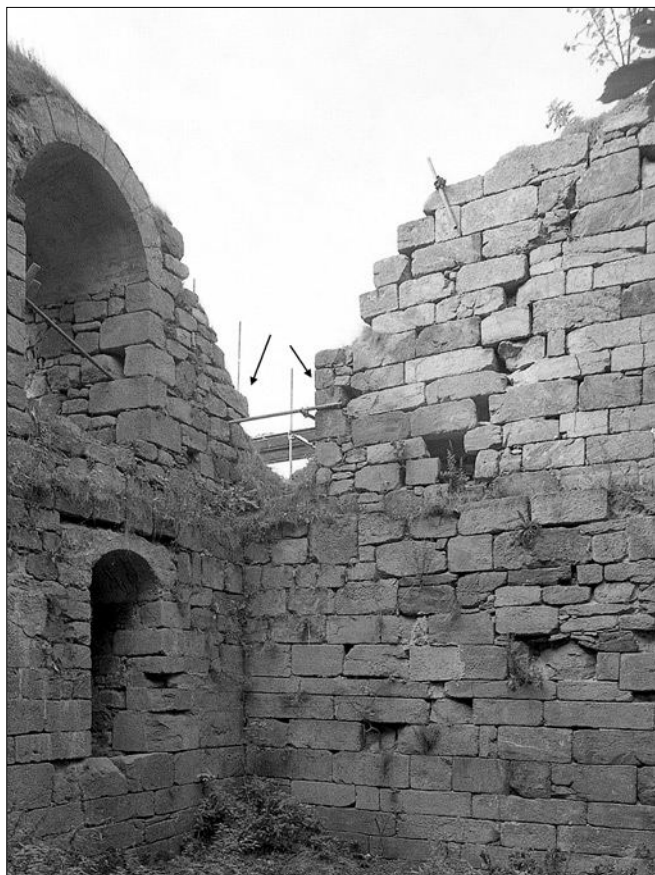
18) O. c. v pozn. 1, s. 191. FRB II, s. 181.

19) Když Dobroslav Líbal (*D. Líbal – J. Hyžler – E. Holanová*, Státní hrad Přimda, stavebně historický rozbor, SÚRPMO, Praha 1966, rkp., s. 27 až 28) vyslovil rozhodný názor o naprosté nepravděpodobnosti ztotožnění události z roku 1121 s dochovaným hradem Přimdou, zdůraznil také rozpor mezi kvalitou kamenného hradu a poměrně snadným způsobem jeho dobytí uvedeného roku, jak je líčí Kosmas. Za stavitele Přimdy Líbal označil knížete Soběslava I. (1125–1140), v jeho pozdějších publikacích jsou však rozpory: Jednou na svém názoru trvá (*D. Líbal*, *Burgen und Festungen in Europa*, Praha 1993, s. 23), jindy věž datuje na konec 1. čtvrtiny 12. století, tedy zřejmě před dobu Soběslavovu (*D. Líbal*, *Burgen und Städte als tschechisches Erbgut*, *Cast-rum Bene* 6, Praha 1999, s. 192).

Nedávno byly shrnuty písemné prameny, které upozorňují na jeden velmi důležitý aspekt „hradní politiky“. Zejména při rychlých operativních akcích, jejichž cílem bylo systematicky, ale zejména rychle opanovat a anektovat určité území, bývaly často (a doloženo je to z různých evropských zemí i z průběhu křížových výprav do Levanty) používány dřevěné či hrázděné, nezděné, předem vyrobené (prefabrikované) fortifikační stavby – kastely, které na zvoleném místě tesaři rychle sestavili. Teprve s odstupem času, pokud se místo osvědčilo a byly vytvořeny podmínky k definitivní stavbě, začalo se budovat z kamene (*G. Strickhausen*, *Quellen zur hölzernen Vorfertigung und zum Gründungsvorgang von Burgen*, in: Red. H. Hofrichter, *Holz in der Burgenarchitektur, Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung e. V.*, Reihe B: Schriften, Band 9, Braubach 2004, s. 49–56). Není nepravděpodobné, že nějak podobné tomu mohlo být i s neznámým hradem v Českém lese.

16) *I. Vávra*, o. c. v pozn. 8, s. 58.

17) *Kol. aut.*, *Lexikon des Mittelalters*, díl 2. München 2002, s. 318.

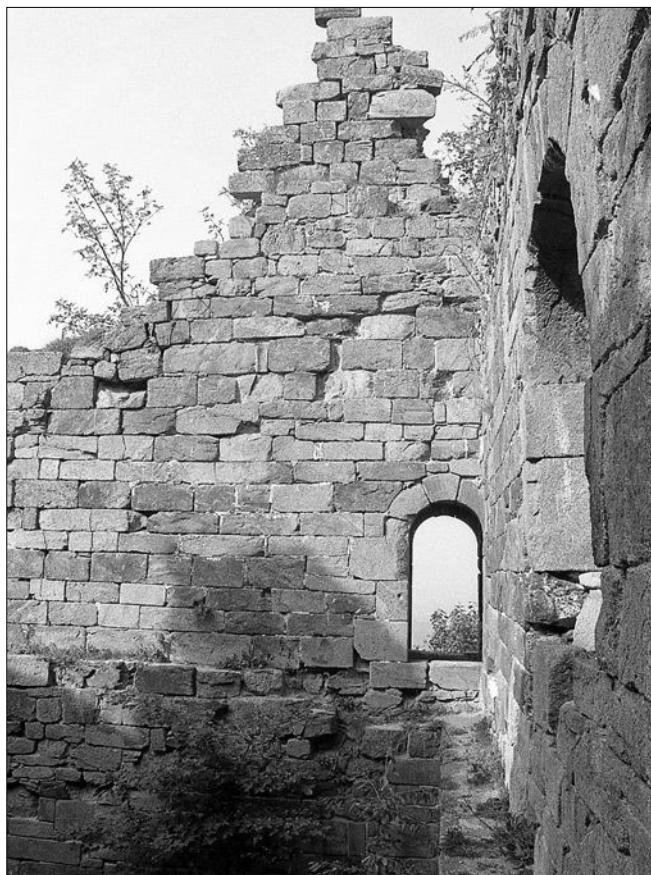

Obr. 14: Hrad Přimda, věž, pohled do jihozápadního rohu, z velké části rekonstruovaného ve 20. letech 20. století. Tehdy vznikly také špalety (označeny šipkami) zdánlivého vchodu (foto autor, 2000).

Uvedený hrad stál nejspíše na jiném místě, které dnes neumíme identifikovat. Je třeba zdůraznit, že existenci věže a jejího německého stavebníka nelze k uvedenému roku žádným způsobem prokázat, a s tím také musíme přistupovat k historickému i architektonickému hodnocení románského hradu.

Zaměříme se nyní na vlastní stavební podobu románské věže na Přimdě, která byla pro D. Menclovou pevnou oporou německé, dokonce přímo vohburské provenience hradu. Pozdější hodnocení Přimdy se až na uvedenou výjimku k důkazní hodnotě stavebních kvádrů nevyjadřuje a nejnovější srovnání s německým prostředím od T. Durdíka dospívá k závěru, že samotný charakter kvádrového zdiva není směrodatný.²⁰⁾ Bez podstatných výsledků však skončil také autorův pokus o srovnání charakteristické dispozice přimdecké věže s podobnými, rámcově soudobými stavbami na území Německa. Stav dochování srovnatelných věží, možnosti jejich datace a výsledky výzkumu této problematiky neumožňují dnes přinést ke genetickým a chronologickým souvislostem nic určitého.²¹⁾

Dosavadní celkové rozboru věže Přimdy jsou poměrně skromné, tak jak je strohá samotná její zřícenina, která prošla několika novodobými úpravami a dostavbami, jejichž rozsah lze v některých partiích obtížně v detailu rozlišit. Věnujme pozornost zejména některým důležitým sku-

Obr. 15: Hrad Přimda, věž, pohled na část vnitřní stěny západní obvodové zdi s portálkem do chodby směrem k rizalitu. Vpravo okno 1. patra severní zdi (foto autor, 2000).

tečnostem, které předešlému bádání unikly či byly nesprávně interpretovány a jež mohou mít pro hodnocení věže podstatný význam.

Románská věž byla vystavěna na přibližně čtvercovém půdorysu o straně dlouhé bezmála 17 m. Líce stavby byly pečlivě složeny z poměrně velkých rulových a žulových kvádrů. Věž se dochovala v rozsahu přízemí a dvou pater, poslední z těchto podlaží je však neúplné. Stará zobrazení a fotografické snímky ukazují, že do rozsáhlé opravy rozpadající se zříceniny, která proběhla po 1. světové válce, zanikla velká část jižní a západní obvodové zdi až na úroveň přízemí, zároveň však tehdy ještě částečně stálo zdivo 3. patra. Při uvedené opravě, po níž následovalo ještě několik podobných, velmi necitlivých stavebních akcí, bylo zmíněné obvodové zdivo tři podlaží doplněno.²²⁾ Jednotlivá podlaží původně vzájemně oddělovaly rovné stropy, uložené na výrazné ústupky v síle zdiva. Konce trámů přitom zjevně nebyly do zdiva zapuštěny, a stropy tak zůstaly na obvodových zdech konstrukčně nezávislé. Přízemí o straně dlouhé téměř 10 m bylo osvětlené dochovaným šterbinovým okénkem na východní straně, další podobný otvor však podle stavu před rekonstrukcí nelze vyloučit také na straně jižní. Do přízemí se zřejmě vstupovalo pouze stropním otvorem (vchod na jižní straně je novodobý a po případném schodišti v síle zdi nejsou stopy). Podle dosavadních názorů sloužilo jako vězení, o němž se v souvislosti s Přimdou několikrát píše již ve 12.

20) Srov. T. Durdík, o. c. v pozn. 2, který tak mění své předešlé hodnocení (srov. pozn. 14).

21) T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 65–72.

22) Historii zabezpečovacích a dalších prací podává T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 12–14, který rovněž přináší dosud neúplnější sumu starých snímků a zobrazení.

Obr. 16: Hrad Přimda, věž. Chodba k rizalitu, původní jižní stěna s vnějším portálkem a mělkou kapsou pro závoru. Původní podlaha zanikla, dnešní pochozí plocha šikmo klesá směrem ven. V dolní části portálku (označeno šipkou) odsekaný práh (foto autor, 2008).

Obr. 17: Hrad Přimda, věž. Chodba k rizalitu, původní jižní stěna s vnitřním portálkem, vedle nějž jsou stopy druhotného uzavírání. Úroveň podlahy na tomto konci chodby i práh jsou původní. V popředí vlevo nároží vstupu do předpokládaného převětu (foto autor, 2008).

Obr. 18: Hrad Přimda, věž. Chodba k rizalitu, vpravo vnitřní portálek, v popředí nároží vstupu do předpokládaného převětu (srov. obr. 17). Šipkou označena část původního prahu (foto autor, 2008).

Obr. 19: Hrad Přimda, věž. Chodba k rizalitu, klenba v pohledu směrem k vnějšímu portálku. Vpravo vstup do předpokládaného převětu (foto autor, 2008).

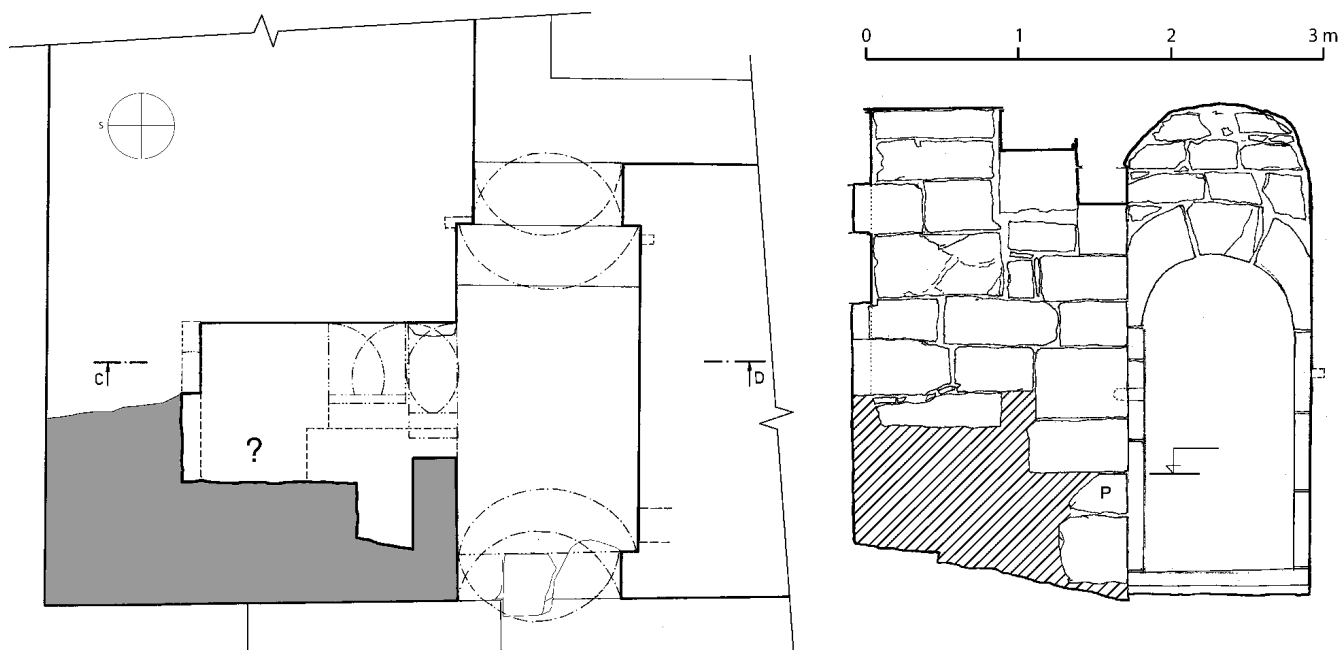
Obr. 20: Hrad Přimda, věž. Chodba k rizalitu, vpravo vstup do předpokládaného převětu. Dole zbytek prahu, vlevo novodobá část zdiva a záklenek vnějšího portálku (srov. obr. 18; foto autor, 2008).

století. Spíše ale v úvahu připadá funkce úložná, skladovací, zvláště pokud opravdu existovala dvě osvětlovací okénka. První patro, jehož obvodové zdivo je díky ústupkům pro podlahu oproti přízemí tenčí (opět ještě subtilnější jsou zdi 2. patra), osvětluje od severu asymetricky umístěné sdružené okno se dvěma obdélnými otvory a s hlubokou, půlkruhově zaklenutou nikou bez postranních sedátek, jejíž

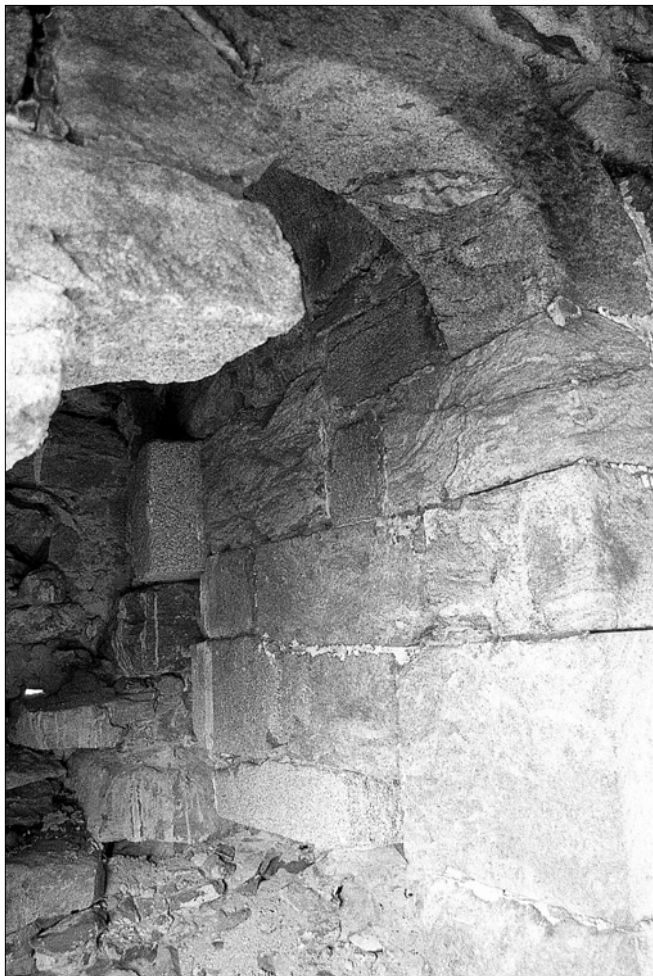

Obr. 21: Hrad Přimda, věž. Detail horní části vstupu do předpokládaného převětu (srov. obr. 20). Levá část záklenku i navazující zdivo jsou novodobě vyzděny (foto autor, 2008).

spodní úroveň byla vyvýšena nad podlahou. Oba otvory bylo možno samostatně uzavírat deskou – okenicí, která se vložila do obvodového ústupku („falce“). Podobné, ale novodobě upravené okno je na východní straně, zatímco okno na jihu je součástí meziválečné rekonstrukce příslušné partie obvodové zdi. Na západní straně okno chybělo, ale byly zde dva v různé míře dochované vstupy. Vstup v jihozápadním rohu určují dolní části špalet, z nichž severní je evidentně provedena druhotně. Dosavadní nejistota v otázce na původ vstupu rozptýluje snímek z doby před rekonstrukcí ve 20. letech 20. století, z něhož vyplývá, že obě špalety vznikly teprve poté. Vstup v jihozápadním rohu 1. patra tedy doložen není. Jednoznačně původní je naproti tomu vchod v severozápadním rohu, jehož prosté neprofilované stojky i půlkruhový záklenek jsou integrální součástí zdiva. Portálkem se vstupuje do chodby, která prochází napříč více než 280 cm silnou zdí. Ve vnějším líci zdi chodba ústí takřka stejným, jen o málo širším otvorem do 1. patra rizalitu, vystu-

Obr. 22: Hrad Přimda, věž. Vlevo půdorys severozápadního nároží v úrovni 1. patra, s chodbou do rizalitu a dochovanou částí chodbičky k předpokládanému převětu. Sedou vyznačeno novodobé zdivo. Vpravo svislý řez s pohledem k východu (P – práh) (zaměření Zv. Dragoun, 2008, k tisku upravili J. Veselý a V. Tůtr).

Obr. 23: Hrad Přimda, věž. Celkový pohled do prostoru chodby k prevétu (srov. obr. 18). Stav před vybráním záspy (?) v dolní části (foto autor, 2000).

Obr. 25: Hrad Přimda, věž. Detailní pohled do prostoru chodby k prevétu (srov. obr. 24). Nahoře částí záklenků vstupu, pod nimi deska stropu, dole horní část zadní stěny se dvěma původními kvádry a novodobým lomovým zdivem (foto autor, 2008).

pujícího před západní průčelí věže; severní stěna interiéru patra rizalitu byla na společné přímce se severní stěnou chodby a severní stěnou interiéru vlastní věže. Stěny chodby byly tvořeny kvádry (intaktně se dochovala jen jižní), nahoře prostor uzavírá původní valená klenba z lomového kamene. Podlaha se kromě zlomku při východním konci ne-

Obr. 24: Hrad Přimda, věž. Detailní pohled do severovýchodního kouta chodby k prevétu (srov. obr. 23). Nahoře novodobá deska stropu, v koutě původní kvádry obou vzájemně kolmých líců východní a severní stěny, vlevo novodobé zdivo zadní strany prostoru (foto autor, 2008).

Obr. 26: Hrad Přimda, věž. Detailní pohled do prostoru chodby k prevétu, opačný než obr. 25. Nahoře část desky stropu, pod ní dvojitý, stupňovitý záklenek vstupu (foto autor, 2008).

dochovala; pochozí plocha se dnes na rozdíl od původní vodorovné sklání směrem ven (k západu), a v souvislosti s tím byl odsekán i kamenný práh vnějšího portálku. Kapsa v dochované jižní špaletě za vnějším z portálků prozrazuje někdejší dveře zajišťované závorou (protější kapsa i s celým blokem zdiva zanikla), zatímco vnitřní vchod do interiéru věže takto vybaven nebyl. Druhotné úpravy kapsy mohou vzbuzovat pochyby nad jejím původem. Žádné stopy po upevnění dveří nelze rozeznat. Směrem k severu vybíhá z chodby už-

ší slepý prostor, přístupný opět půlkruhově zaklenutým otvorem. Z tohoto vchodu se dochovala jen pravá stojka, téměř celý záklenek a fragment prahu na pravé straně, jehož horní plocha byla oproti původní podlaze chodby vyvýšena asi o 75 cm. Patrně zde byl proto schod, který zanikl. Na místě levé stojky i vlevo od ní se uplatňuje novodobé zdivo, kterým byla nahrazena také severní stojka portálu v průčelí věže. Je to důsledek rozsáhlejší destrukce a následně zběžněji provedené rekonstrukce celé nárožní části věže v tomto podlaží, a proto není původní ani západní stěna slepého výběžku.

Dosavadní bádání tento kolmý výběžek označilo za nástup do schodiště v síle severní zdi, které mělo vést do 2. patra věže a dnes je zazděno. Tomu však odporuje rozmístění oken severní zdi (pro trasu schodiště mezi okny v 1. a 2. patře je zjevně málo místa) a absence stop po horním vyústění schodiště, zejména však konkrétní podoba uvedeného prostoru.²³ I když jeho západní a téměř celá severní stěna není originální, nasvědčuje původnímu uspořádání téměř neporušená, kvádry tvořená stěna východní. Na ní je nejdůležitější, že dosahovala do vzdálenosti 168 cm od vnější hrany vchodu, tedy mnohem dál, než by muselo být pravouhlé nároží schodiště zabočujícího do mocnosti severní zdi věže. Několik původních kolmých kvádrů na severním konci prostoru naopak dokládá, že byl v uvedené vzdálenosti ukončen. Šlo tedy od počátku o slepý výběžek, za jehož severní stěnou bylo již pouze 1 m silné zdivo. I když to vzhledem k míře dochování nelze exaktně prokázat, je velice pravděpodobné, že se chodbička lomila v pravém úhlu k západu a byla zakončena převětem neznámého ztvárnění, jehož odpad ústil v západním průčelí věže, v těsném sousedství rizalitu. Chybějící kvádry v dolní části východní stěny, na jejichž místě je ustupující vyzdívka z lomového kamene, nejsou negativem dosud uvažovaného začínajícího schodiště, ale stupňovitého uspořádání podlahy chodbičky. Prostor je zastropen žulovou deskou, která je vyvýšená nad vrcholnicí portálu a dalšího půlkruhového záklenku za ním.²⁴ Vzhledem k absenci ostění nebylo možno převět zavírat dveřmi.²⁵

Obr. 27: Hrad Přimda, rizalit věže. Celkový pohled od jihozápadu (foto autor, 2008).

Obr. 28: Hrad Přimda, rizalit věže. Celkový pohled na vnitřní stěnu západní zdi. Struktura zdiva nasvědčuje tomu, že zde nebylo původní okénko (foto autor, 2008).

23) T. Durdík (o. c. v pozn 2, s. 59) se domnívá, že domnělé schodiště nejspíše ústilo do špalety okna 2. patra severní zdi. Špaleta však otvor neobsahuje a také stoupání schodiště k ní by bylo neúměrně prudké. Těžko přijatelná je samotná představa ústí schodiště v okně, jehož nika není dostatečně velká a navíc je její parapet vyvýšen nad úroveň podlahy místnosti.

24) Dosavadní literatura tento prostor buď blíže nehodnotí, nebo se mu nevěnuje dostatečně podrobně. Jen tak si lze vysvětlit představu o někdejším schodišti v mocnosti severní zdi. K té snad přispěl také F. A. Heber v polovině 19. století (překlad I. Bukačová, České hrady, zámky a tvrze, díl 1., Západní Čechy. Praha 2002, s. 294), který uvádí, že „v úzkých dveřích spatříme vpravo v tloušče zdi kamenné schodiště, kte-

ré kdysi mohlo vést k arkýři“. Správný tedy není úsudek, že portálek, zazděný ještě v 70. letech 20. století, byl zrušen již ve středověku (srov. T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 57–59). Vstup z chodby v Heberově době evidentně zazděný nebyl, přičemž ale badatel nepíše o schodišti v severní zdi, ale pouze o výběžku z chodby ve zdi západní. Vyvýšený práh portálu nad podlahou chodby spojující 1. patro věže s patrem rizalitu a stupňovitou úpravu dolní části appendixu pokládal za zbytky schodiště. Sám zjevně prostor vnímal jako přímý, končící patrně zaniklým arkýřem (nároží bylo zřícené a představa o arkýři namísto převětu je pochopitelná) a o možnosti pokračování v mocnosti severní zdi se nezmiňuje. Heberova výpověď je v tomto směru velmi cenná. Deska stropu dochované části chodbičky je nejspíše novodobá, z meziválečné rekonstrukce nároží.

25) Poněkud rozpačitě vyznívají závěry nedávného archeologického výzkumu uvnitř předpokládané chodbičky k převětu (P. Sokol – T. Witzouský, Hrad Přimda – archeologický výzkum, ikonografická analýza a rozbor malt, Castellologica Bohemica 9, 2004, s. 335–348). Autoři

Existence prevétu příslušejícího k 1. patru věže a umístěného právě v severozápaním, do exteriéru hradního areálu hledicím nároží je zcela logická, a překvapení spíš vzbuzuje, že jej dosavadní bádání nepostrádalo. Na rozdíl od přízemí bylo totiž toto podlaží jasně obytné, neboť v severovýchodním rohu se dochovaly zřetelné stopy kamenicky ztvárněného krbu, které jediné v celé stroze pojednané vě-

ži dnes vykazují výtvarné (reprezentativní) nároky stavebníka (event. stavitele). Zajímavé jsou na krbu zbytky detailního provedení římsy a tvar jeho kuželovitého dymníku, dobře doložené kameny („šmorci“) vybihaajícími z líců obou vzájemně kolmých zdí. Dymník byl poměrně nízký a nepronikal do 2. patra. Líc zdí uvnitř dymníku je na severní straně původní, ve shodě s celou stěnou interiéru míst-

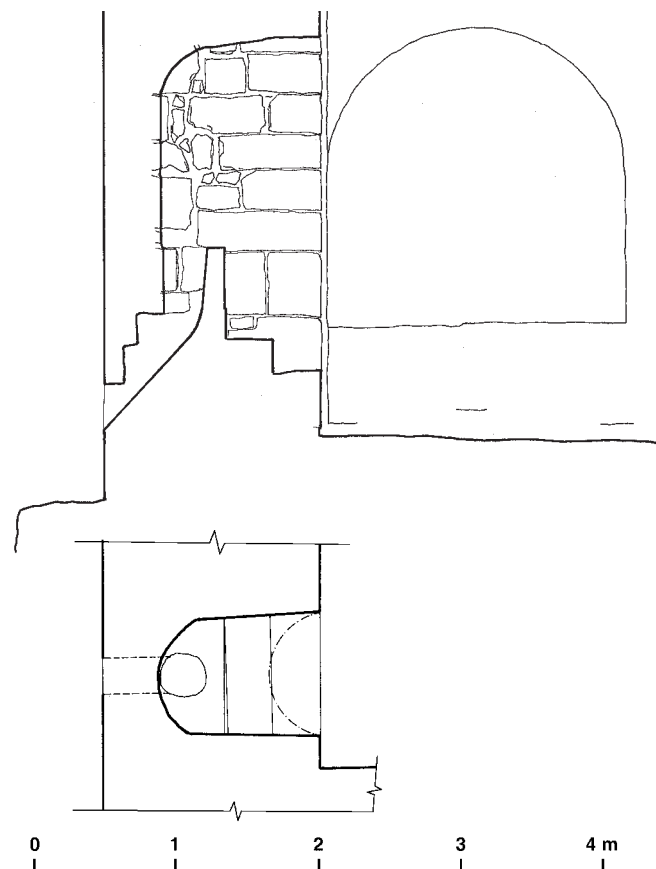
nosti svislý, na východní straně je však znatelně šikmý, zjevně v důsledku druhotné úpravy (přezdění). Při ní také nejspíše došlo k zaslepení komínové dutiny v síle zdi, jejíž existenci dnes vzhledem k charakteru oprav nemůžeme prokázat. Krb lze pokládat za jeden z nejstarších (nebo dokonce vůbec nejstarší) v Čechách.²⁶⁾

nemají jistotu v interpretaci úseku chodbičky jako nástupu na schodiště, možnost prevétu však neuvádějí. Prezентují pouze příčný řez sondou, ale ne celkovou dokumentací výzkumu v prostoru.

26) Vyústění komína není patrné na koruně zdi (ta je však výsledkem novodobé konzervace) ani v takřka intaktních průčelích. Na snímcích z doby před rekonstrukcí se ale patrně rysuje šikmý náběh do komína pod někdejším vrcholem dymníku a snad také destrukcí líce částečně

Obr. 29: Hrad Přimda, rizalit věže. A – celkový pohled do interiéru, vlevo prevét, vpravo sedátko ve výklenku; B – detail prevétu (foto autor, 2008).

Obr. 30: Hrad Přimda, rizalit věže. Prevet v severní zdi, půdorys a svislý řez s pohledem k východu (zaměření Zv. Dragoun, 2008, k tisku upravili J. Veselý a V. Tutr).

Obr. 31: Hrad Přimda, rizalit věže. Detail sedátka převétu s odpadním otvorem (foto autor, 2008).

Obr. 32: Hrad Přimda, rizalit věže. Severní průčelí s vyústěním odpadního otvoru převétu (foto autor, 2007).

O 2. patře věže lze dnes říci jen málo. Bylo rovněž plochostropé, jediné, původní okno s jednoduchým obdélným ostěním se dochovalo na severní straně. Existenci krbu v některém z rohů, kromě severovýchodního, kde je částečně intaktní líc, nemůžeme vyloučit. Prevét mohl být opět v severozápadním nároží, které se však nedochovalo. Spojení mezi 1. a 2. patrem zajišťovalo buď schodiště v síle zdi, ale umístěné na jižní straně, kde také oslabení dutinou mohlo spolupůsobit při výrazné destrukci, nebo schodiště v interiéru patra.

Neméně zajímavý je již zmíněný obdélný rizalit, předstupující před severní část západního průčelí věže. Jeho tři obvodové zdi jsou znatelně subtilnější než vlastní věže, přesto však dosahují tloušťky kolem 1,8 m. Zdi se dochovaly jen v rozsahu neúplného přízemí, zbytky napojení na průčelí věže však přecházejí až do úrovně 1. patra. Rizalit je jednoznačně původní součástí věže, jak prozrazuje charakter zdiva, jeho detaily (o nichž se ještě zmíníme) a jak potvrdil také archeologický výzkum.²⁷ Úroveň podlahy přízemí pravděpodobně zhruba korespondovala s přízemím vlastní věže, kde však ověření brání vrstva sutě. Novodobě upravený vchod od jihu je podle současných poznatků druhotný.²⁸ Odmítnout je třeba existenci šterbinového okénka v západní zdi, kterou předpokládá dosavadní bádání. Rozsah původních líců z kvádrů (zejména vnitřního, intaktního) okénku nenasvědčuje (obr. 28), nelze však vyloučit, že bylo ve vyšší úrovni.²⁹ Původní součástí přízemí rizalitu je naproti tomu půlkruhově sklenutá nika vybraná ve stěně vlastní věže a výklenkový prevet na severní straně. Již samotné provedení niky (podobně jako u vchodu v patře lícuje jeden její bok se stěnou rizalitu), s lavicí vyvýšenou nad podlahou, nasvědčuje tomu, že se s rizalitem počítalo od samého začátku výstavby věže. Nika měla zjevně poskytovat omezené pohodlí osobě pobývajícím v tomto nevelkém prostoru o rozmě-

Obr. 33: Hrad Přimda, rizalit věže. Detail vyústění odpadního otvoru převétu (srov. obr. 32, foto autor, 2008).

rech půdorysu asi 270 × 390 cm. Prevét představuje půlkruhově sklenutou niku maximální výšky 235 a šířky 85 cm, do níž se vstupuje pomocí dvou stupňů. Oblý otvor v sedátku (průměr 30 cm) vysokém 70 cm přechází v šikmou odpadní dutinu, která ústí v severním průčelí rizalitu, nízko nad tamějším skalním výchozem. Malý sklon a prohnutí dutiny zřejmě vyžadovalo její (alespoň občasné?) prolití vodou nebo mechanické pročištění. Sedátko má vzhledem k tvaru zadní části niky zhruba půlkruhový půdorys a valená klenbička niky je nad ním zakončena původní konchou. Tento prevet můžeme považovat za nejstarší kompletně dochovaný na českém území. Je pravděpodobné, že stejně ztvárněný byl také předpokládaný prevet v patře věže.

Dvojice záchodu a niky ve stěně (plocha lavice 210 × 77 cm umožňuje také ležení), umístěná v poměrně těsném, vysokém a zřejmě také velmi málo osvětleném prostoru, při-

otevřená, poté zazděná dutina v koutě nad úrovní podlahy 2. patra (obr. 3, 5, 6). K problematice nejstarších krbů souhrnně: J. Škabrda, Konstrukce historických staveb. Praha 2003, s. 258–259.

27) T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 34–45.

28) Ibid.

29) Okénko se sice objevuje na zaměření, avšak se zjevnou nejistotou autora (srov. obr. 10), který nesprávně vyhodnotil nálezoitou situaci. Zásah do vnitřního líce, považovaný za stopu okénka, je druhotný (srov. obr. 28).

Obr. 34: Hrad Přimda, risalitu věže. Pohled na západní průčelí věže s portálkem do chodby, jejího 1. patra. Patrně jsou ústupky pro osazení stropu přízemí risalitu, nerovnosti líce věže patrně souvisejí s konstrukcí tohoto stropu. Vyčnívající kámen pod prahem portálku je patrně fragmentem schodu, neboť práh portálku byl vyvýšen nad podlahu. Nahoře zbytek klenby 1. patra risalitu (srov. obr. 27, 35, 36, foto autor, 2008).

stupném obtížně pouze stropem, nutně vzbuzuje otázku po pravém účelu této místnosti. Kupodivu se jím dosud nikdo blíže nezabýval, a svou roli přitom zřejmě sehrál hlavně převět. Při představě, že v patře věže žádný záchod nebyl (na jeho místě se uvažovalo schodiště v síle zdi), se snad mělo za to, že místnůstka s převetem sloužila jako hygienické zařízení obyvatelům věže.³⁰⁾ Tento výklad je však nepřijatelný. Uživatel záchodu by musel opustit obytnou místnost a vejít do patra risalitu, poněkud nelogicky odděleného dveřmi zajišťovanými závorou. Z patra risalitu by sestoupil po dřevěných (po kamenných se nedochovaly stopy a také místa byl nedostatek), značně strmých (žebříkových?) schodech do temné komory a zde teprve vykonal potřebu. Smysl takového řešení zcela uniká, a nyní již navíc víme, že převět byl nejspíše na obvyklém místě v samotném patře věže. Stěží lze také předpokládat, že by záchod v přízemí sloužil provozu patra risalitu, ostatně i tam mohl být další převět. Pozoruhodná je právě dvojice záchodu a velké niky. K čemu vlastně mohla nika sloužit za předpokladu, že místnost byla jen záchodem? Nika naopak spolehlivě prozrazuje, že šlo o prostor, v němž se počítalo s delším (či dlouhodobým) pobytem, podobně jako o tom svědčí sedile v obytných místnostech, kostelech či průjezdech bran. Všechny uvedené vlastnosti podle našeho názoru nasvědčují tomu, že místnost v přízemí risalitu byla vybudována jako vězení.

Podle širokých ústupků (cca 30 cm) v síle jižní a severní zdi bylo přízemí risalitu ve výšce asi 6 m (také tato výška je podporou interpretace) uzavřeno rovným stropem. Nad ním se nacházelo již jen nízké patro s valenou klenbou z lomového kamene, jejíž náběh se fragmentárně dochoval

30) Naposled T. Durdík (o. c. v pozn. 2, s. 61) konkrétně soudí, že je přístavek „nutno chápat jako doplněk obytného provozu věže“, a na jiném místě (s. 68) rozvíjí, že namísto obvyklé malé záchodové šachty je „přístavek součástí obytného provozu a převět v jeho přízemí je výjavou nepochybně jiným účelům sloužící místnost“.

na průčelí věže. Obvodové zdi patra risalitu takřka zcela zanikly a ani z jiných pramenů nevíme nic jistého o jeho případných otvorech. Někdy uváděný otvor směřující k severu však vychází z mylného předpokladu, že líc zdiva mezi portálkem v patře věže a jejím severozápadním nárožím je původní (srov. obr. 22 vlevo a 35).³¹⁾

Pro interpretaci smyslu celého risalitu je důležitá otázka, zda při absenci přímého vchodu do přízemí bylo zvenku přístupné alespoň patro. Jak jsme již uvedli, není prokázán jiný vstup do 1. patra věže, a proto nelze vyloučit vchod patrem risalitu. D. Menclová uvažovala, že se do risalitu vcházelo v přízemí a k portálku v patře věže se vystupovalo žebříkovým schodištěm. Rizalitu proto považovala za „zjednodušenou formu tzv. malého donjonu, typického schodišťového

přístavku francouzských donjonů (Loches)“.³²⁾ T. Durdík tento výklad odmítá s poukazem na dodatečnost přízemního vstupu a risalitu pokládá pouze za doplněk obytného provozu věže.³³⁾ Ani portály vstupních risalitů vyspělých západoevropských donjonů však nebyly v úrovni vnějšího terénu, ale z obranných důvodů až v patře (srov. obr. 37). Na Přimdě si lze představit vchod na jižní straně risalitu, a patro by pak sloužilo jako průchozí prostor, na jehož konci se vpravo zahýbalo do portálu vlastní věže, uzavíraného dveřmi na závoru. Mohl však existovat také přímý vstup do patra věže v jihozápadním nároží.

Jiné součásti románské výstavby hradu nejsou doloženy a následné gotické etapy podle všeho nebyly nijak náročné.³⁴⁾ Písemné prameny také nasvědčují tomu, že již lucemburští panovníci neměli o Přimdu velký zájem, ačkoli stále vnímali její strategickou polohu v pohraničí.³⁵⁾ Mohutné skalní bradlo, ponechané mezi věží a závěrem ostrožny, stejně jako velké, z hlediska obranyschopnosti hradu vlastně nebezpečné skalisko naproti severovýchodnímu nároží věže (srov. obr. 4, 8) bychom dokonce mohli pokládat za znak nedokončení původního záměru výstavby.

Vraťme se nyní k základním otázkám, které v tomto příspěvku sledujeme. Že nelze nadále bezvýhradně akceptovat nepodložené a ze své podstaty také krajně nepravděpodobné tvrzení o výstavbě hradu Děpoletem II. z Vohburku (případně jiným německým stavebníkem) k roku 1121, je dostatečně zřejmé. Prvně se hrad Přimda v písemných pramenech objevuje brzy poté, a sice již roku 1126. Tzv. ka-

31) Na tento omyl upozorňuje také T. Durdík, o. c. v pozn. 2, s. 57.

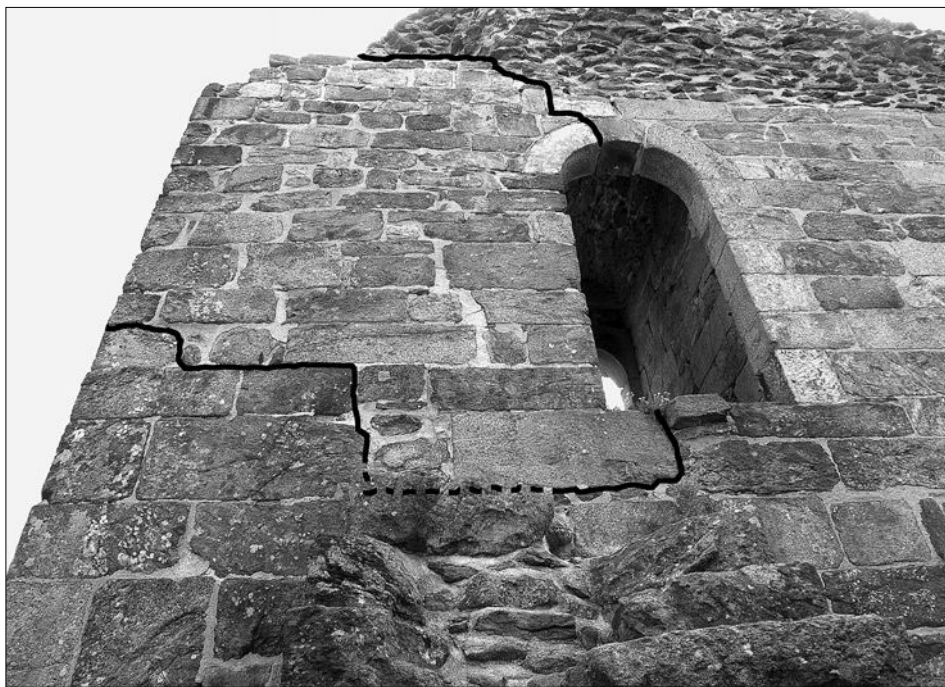
32) D. Menclová, o. c. v pozn. 9, s. 105. Autorka se však nepozastavila nad výše zdůrazněnou kolísá případného vstupu a schodiště a nad výstavou přízemí risalitu výklenkem a převetem. Shodnou interpretaci risalitu jako Menclová podává také D. Libal, o. c. v pozn. 19 (1966).

33) T. Durdík, srov. pozn. 30.

34) Srov. T. Durdík, o. c. v pozn. 2.

novník vyšehradský uvádí, že „toho času Čechové přestavěli některá opevnění, která se slovan-
sky nazývají Přimda, Zhořelec a Tachov“.³⁶⁾ Stavební akce na Přimdě tedy byla součástí širšího opevňovacího programu v českém pohraničí (1129 se ve stejné souvislosti hovoří o Kladsku³⁷⁾). Uvádí-li kronikář doslova, že šlo o „přestavbu“ (*quasdam munitiones Bohemi reaedificaverunt*) nelze to – stejně jako v Tachově a Zhořelci – vyloučit,³⁸⁾ jakkoli archeologické poznatky žádné starší stavební aktivity na Přimdě zatím neprokazují. V čem však přestavba přesně spočívala, zpráva nespecifikuje. Znovu se Přimda připomíná v 50.–70. letech 12. století, kdy zde byl opakovaně a po dlouhou dobu vězněn budoucí kníže Soběslav II., a poté se s Přimdou setkáváme až ve století 13. v souvislosti se jmény místních purkrabích, kteří patřili k předním hodnostářům v prostředí královského dvora. Zdejší žalář nakrátko okusil také budoucí král Přemysl Otakar II. v roce 1249.

Žádná z těchto zpráv nepřináší nic konkrétního ke stavební podobě hradu a jejím proměnám, pomineme-li zmínku u kronikáře Vincencia k roku 1150, že po prvním Soběslavově osvobození byl kastelán shozen do spodního (ale případně také podzemního) vězení ve věži (*in inferiorem turris carcerem*).³⁹⁾ Je jistě lákavá představa, že měl letopisec na mysli vězení v rizalitu dochované věže, tvrdit to však bohužel nemůžeme. Zatím se musíme smířit s tím, že přesnější dobu výstavby románské věže na Přimdě nelze s jistotou stanovit. Stavět se mohlo jak v rámci fortifikačního programu zmíněného k roku 1126, tak také později, během 12. století. Srovnání s obytnými románskými věžemi v Čechách a v Německu nepřináší nic jistého nejen v otázce chronologie, ale také provenience (stavět ostatně mohli i Němci v českých službách). Vzhledem k většímu časovému prostoru, který pro výstavbu přichází v úvahu, však můžeme srovnávání rozšířit i na další, zejména německé stavby, které v dosavadní věře v datum 1121 byly ponechány stranou, a to včetně mladších věží s bosovanými kvádry. Zavádějící by bylo také zužování komparace na stavby s bočním přístavkem, který nebyl v případě Přimdy obvyklou záchodovou šachtou, ale objektem speciálního účelu. Nicméně je zřejmé, že věž, kterou bychom mohli pokládat za skutečnou analogii Přimdě, umožňující uvažovat o užších souvislostech, dnes neznáme. Budeme se muset spokojit s konstatová-

Obr. 35: Hrad Přimda, věž. Detail západního průčelí nad severní zdí rizalitu se vstupem do 1. patra věže. Čárou vymezeno novodobé zdivo (srov. obr. 5, 22; foto autor, 2008, k tisku upravil V. Tutr).

Obr. 36: Hrad Přimda, rizalit věže. Detailní pohled na dolní část vstupního portálu do věže. Vlevo odsekaný práh (srov. obr. 16), uprostřed vyčnívající kámen (srov. obr. 22 vlevo, 34, 35), stojka upravo novodobá (foto autor, 2008).

ním, že přimdecká věž je součástí plošně i časově širokého fenoménu budování hranolových obytných věží, jakožto důležité vývojové fáze hradů zhruba na přechodu od raného k vrcholnému středověku. Počátky procesu rozvoje těchto věží – donjonů ve zděné formě je třeba hledat ve Francii 11. století, ovšem s přihlédnutím k možnostem vlivů karolínských a snad i římských tradic. Tyto věže na „cestě“ západní a střední Evropou přijaly mnoho konkrétních podob nejen v detailním provedení, ale také ve velikosti a členění půdorysu, které ztěžují pokusy o hledání typologických a genetických souvislostí. Obliba těchto věží, které měly rovněž značný symbolický význam, přetrvávala hluboko do vrcholného středověku. Mnohé z nich se díky svému vzezření přiřadily k nejmonumentálnějším projevům středověké hradní architektury vůbec (vedle francouzských a anglických například velké věže rodu Zähringenů v jihozápadních ob-

35) Dosud nejpodrobněji dějiny hradu shrnují: D. Líbal – J. Hyzler – E. Holanová, o. c. v pozn. 19, s. 1–25.

36) Pokračovatelé, o. c. v pozn. 7, s. 40. FRB II, s. 205.

37) Pokračovatelé, o. c. v pozn. 7, s. 41. FRB II, s. 206.

38) Srov. K. Nováček – V. Razín – M. Ebel, Opevnění města Tachova, Průzkumy památek XI, č. 2, 2004, s. 52; B. Bechter – W. Fastenrath, G. Dehio Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler, Sachsen I, Regierungsbezirk Dresden, München – Berlin 1996, s. 367.

39) Fontes rerum Bohemicarum, díl II., ed. J. Emler. Praha 1874, s. 419.

Obr. 37: Hrad Rochester (Anglie, Kent), příklad výstavného západoevropského donjonu (keepu), vybudovaného canterburským arcibiskupem Williamem de Corbeil kolem roku 1127. Donjon má rizalit („malý donjon“) s vchodem v 1. patře, k němuž se z úrovně terénu vystupovalo po schodišti uzpůsobeném k obraně. Teprve z tohoto patra se pokračovalo do vlastní věže, jejíž interiéry mají složité, důmyslně propracované interiéry, s množstvím schodišť, chodeb i záchodů v síle zdi. Ve druhém patře rizalitu je reprezentativní kaple a nad ní obranná platforma, podobná jako na vlastní věži. V nejspodnějším podlaží rizalitu je temná, úzký schodištěm přístupná komora s vlastním záchodem. Při její interpretaci se uvažuje o vězení, případně úložišti nějaké zvláště ceněné komodity (G. Port, *Rochester Castle*, London 2003). Jistě lze namítnout, že srovnávat Rochester s Přimdou je příliš odvážné, či přímo neredné. To se však týká zejména hmotné stránky, zatímco o společných ideových východištích uvažovat musíme (foto autor 2006).

lastech říše). Často se u věží setkáváme nejen s prostory v síle zdi a další výbavou, jež se dochovala nebo kterou můžeme předpokládat na Přimdě, ale také s různými rizality či přístavky, které chránily vyvýšený vstup a eventuálně také obsahovaly vězení (srov. obr. 37).⁴⁰⁾

Přesto je podle našeho názoru třeba zdůraznit několik skutečností: Věž na Přimdě představovala neobvykle mohutnou, pečlivě a nákladně vybudovanou stavbu, jejíž nápadně rozměrný půdorys a silné zdi umožňují předpokládat také značnou výšku, podstatně větší než se dochovala. Pokud i přes torzální stav a vzrostlý les na hradním kopci stále vidíme věž z velké dálky, byl její pohledový účinek (případně alespoň jeho záměr) na mohutném holém vrchu v pohraničí přemyslovského státu, nad jednou z hlavních dál-

kových cest mezi Prahou a říšskými centry, nepochybně impozantní. Výstavba pracně prováděná z množství kvádrů tesaných v poměrně extrémních přírodních podmínkách z nepoddajné horniny musela trvat tomu úměrnou dobu. Je nereálné uvažovat za těchto okolností a s přihlédnutím k poloze a charakteru hradního kopce o tom, že by zde mohla probíhat skrytě a bez včasné pozornosti lidí, kteří se podíleli na ostražce zemské hranice. Naproti tomu si lze představit především záměr demonstrace síly a práva k danému území ze strany českého panovníka, stěží však ze strany německých kolonistů, snažících se anektovat nějakou část Českého lesa. V rámci této koncepce také můžeme lépe vysvětlit výstavbu (vstupního?) rizalitu s vězením v přízemí, tato pozoruhodná součást stavby by si však zasloužila širší, zejména historické studium z hlediska prosazování a projevu panovnické svrchovanosti, práva a symboliky moci.

Půjdeme-li ve svých úvahách ještě dál, pak nemůžeme přehlédnout, že širší opevňovací program v českém pohraničí, o němž se kronikář zmiňuje k roku 1126, a pak opět 1131 (nyní již jmenuje pouze Tachov a Zhořelec), následoval nedlouho po inkriminované události z roku 1121. Ta se mohla stát jedním z faktorů, které ovlivnily hlavní státnické činy nového knížete Soběslava I. (1125–1140). Ofenzivní způsob Soběslavova vládnutí ve vztahu k sousedním zemím, včetně samotného říšského panovníka, kterému se kníže úspěšně postavil hned ve slavné bitvě u Chlumce roku 1126, dostatečně dokládají písemné zprávy nejen o budování pomezních hradů, ale i zahraničních válečných operacích. Soběslavova vojenská moc a bojové umění měly vést i daleko za českými hvozdy.⁴¹⁾ Na tomto pozadí se zdá být výstavba kamenné věže Přimdy právě ze Soběslavovy iniciativy pravděpodobná a nepřímou by tomu mohly nasvědčovat i zmíněné zprávy o zdejších prominentním vězení již od poloviny 12. století. Možnost, že by zde tehdy stála jiná pevná věž, není příliš reálná. Věž na Přimdě můžeme velmi rámcově srovnávat s mohutnými věžemi obou hlavních bran Pražského hradu, jehož zděné opevnění bylo patrně budováno někdy po roce 1135,⁴²⁾ jistě však s eventualitou přesahu až do doby panování Vladislava II. (1140–1172). Zdůrazníme však přitom, že Přimdu nemusíme srovnávat jen se soudobými hrady. I když věž byla součástí celku s vojenským posláním, šlo především o reprezentativní solitér, při jehož výstavbě bylo teoreticky možno uplatnit také technické a řemeslné (případně umělecké) dovednosti prostředí stavitelů předních obytných a sakrálních staveb, které v průběhu 12. století dosahovaly již také na území Čech obdivuhodné úrovně. Dále je třeba mít na paměti, že srovnáváme pouze se zlomkem původního materiálu, zejména že nám takřka chybí představa o románské výstavbě nejvýznamnějších soudobých hradů, jejichž areály se poté zpravidla přeměnily ve vrcholně středověká města (zejména Žatec, Olomouc, Hradec Králové, Mělník a další).⁴³⁾

40) K obytným věžím souhrnně např.: H. Hinz, *Motte und Donjon*, Zur Frühgeschichte der mittelalterlichen Adelsburg. Köln 1981; T. Biller, *Die Adelsburg in Deutschland*, Entstehung, Form und Bedeutung. München 1993, zejm. s. 112–127; *Wohntürme*, ed. H. Müller, *Burgenforschung aus Sachsen*, Sonderheft, 2002. Ch. Gravett – A. Hook, *Norman Stone Castles 1*, 2. Oxford – New York 2003–2004; D. Barz, *Zur baulichen Entwicklung der „Adelsburg“ im 10. und 11. Jahrhundert in Mittel- und Westeuropa*, *Forschungen zu Burgen und Schlössern* 9, Neue Forschungen zum frühen Burgenbau. München – Berlin 2006, s. 67–84.

41) K osobě a způsobu panování knížete Soběslava I. srov. přehledně zejm.: M. Bláhová – J. Frolík – N. Profantová, o. c. v pozn. 5, s. 527–555; V. Vaníček, *Soběslav I.* Praha 2007.

42) Srov. např. P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany*. Praha 2000, s. 149–168.

43) Příspěvek byl zpracován v rámci plnění institucionálního úkolu vědy a výzkumu NPÚ č. 21301 Vědecký výzkum a aplikace metod operačního zpracování stavebněhistorických a umělecko-historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích.

ZUR BEDEUTUNG UND BAUGESTALT DER ROMANISCHEN BURG PŘIMDA

Den Hauptteil der auf einem von weither sichtbaren dominanten Berg nahe der bayrischen Grenze stehenden westböhmisches Burg Přimda (Pfraumberg, Bez. Tachov [Tachau]) stellt der als Ruine erhaltene, für den ältesten steinernen Burgbau Böhmens gehaltene romanische Wohnturm dar. In der Regel wird seine Entstehung an ein vom Chronisten Kosmas beschriebenes Ereignis aus dem Jahr 1121 in der Literatur geknüpft. Damals sollen nämlich „einige Deutschen“ eine Burg auf einem steilen Felsen im Grenzforst gegründet haben, zu der man über das Dorf Bělá (Weissensulz) hingeht. Hatte der böhmische Herzog Wladislaus die Nachricht davon erfahren, nahm er die Burg ein, und hätte nicht Graf Albrecht (höchstwahrscheinlich vom bayrischen Geschlecht von Bogen) diplomatisch eingegriffen, sollte er den Eindringling (die Spekulation spricht von Diepolt II. von Vohburg) hart strafen lassen. Kosmas führt den Namen der Burg nicht an, und die mechanische Identifizierung eines unbekannten Baus mit dem romanischen Turm in Přimda besitzt keine reale Begründung. Der Autor des Beitrags fasst zusammen und bereichert die Vorwürfe mehrerer Arbeiten, die besonders auf Grund der besiedlungs-historischen Analyse daran aufmerksam machen, dass die gesuchte Burg höchstwahrscheinlich nicht an Stelle von Přimda, sondern in einer anderen, wohl südlicheren Partie des Böhmerwalds stand.

Im folgenden Teil des Beitrags revidiert der Autor Ergebnisse der bisherigen historischen Bauforschung und bringt neue Erkenntnisse herbei, die die Vorstellungen von der Baugestalt des Turmes und seine Deutung ergänzen oder ändern.

Es handelt sich um einen gewaltigen Bau über dem quadratischen Grundriss (Seite annähernd 17 m), aus dem im unvollständigen Ausmaß drei flachgedeckte Geschosse erhalten blieben (Teile der Umfassungsmauern wurden nach 1923 wiederhergestellt). Die ursprüngliche Höhe und Bedachungsform kennt man nicht. Die Weise der Verbindung einzelner Geschosse ist nicht belegt, man vermutet die Treppen in Mauerstärke (verschwunden infolge Destruktionen) oder Holztreppe in den Innenräumen. Das Erdgeschoss mit einem einzigen kleinen Fenster zur Beleuchtung war wohl nur durch die Decke zugänglich. Bewohnbar war das erste Obergeschoss, wie die Eckkaminreste verraten. Vom Eingangsflur in der NW Turmecke läuft nordwärts ein kleiner Raum aus, bislang für den Zugang zur Treppe in der Mauerstärke gehalten. Eine neue Analyse der Befundsituation belegt jedoch, es handle sich um den Aborterker zum Wohnbetrieb des 1. Obergeschosses. Der äußere Eingang zu diesem Flur war wohl der einzige direkte Turmeingang, nicht ganz auszuschließen wäre aber auch der Eingang in der SW Ecke selben 1. Obergeschosses. Man trat in den Flur über den tonnengewölbten Raum im 1. Obergeschoss des ursprünglichen, vor die Turmwestseite vortretenden Risalits. In das Risalitobergeschoss führte wohl eine Treppe von Süden, die aber nicht belegt ist. Der Risalit hätte dann eine ähnliche Funktion wie die „Vorbauten“ (forebuilding) der klassischen abendländischen Donjons gehabt. Das enge und hohe Risaliterdgeschoss war flachgedeckt. Das vermutete kleine Fenster zur Beleuchtung ist mit Rücksicht zur beinahe vollständigen Destruktion höherer Umfassungsmauerwerkpartien nicht erhalten. Wie es die archäologische Untersuchung ermittelte, hatte das Erdgeschoss im Risalit keinen Direkteingang, und deshalb muss der Zugang darin nur vom Obergeschoss durch die Decke (mittels einer Treppe oder Leiter) geführt worden sein. In der nördlichen Mauer erhielt sich ebenfalls eine Abortnische und an der Ostseite eine ursprünglich breite Nische mit erhöhter Brüstung. Alle angeführten Charakteristiken des Risaliterdgeschosses führten den Autor zur Ansicht, es hätte sich um ein Gefängnis gehandelt (bislang vermutete man es diene als Nebenraum für den Wohnbetrieb im Turm).

Die Burg Přimda erscheint in den Quellen zum ersten Mal zum J. 1126. Der sogenannte Wschehrader Kanoniker erwähnt in seiner Chronik, dass „zu dieser Zeit die Tschechen (Böhmen) die Befestigungen umgebaut haben, die Přimda, Görlitz und Tachov (Tachau) heißen“. Die Bautätigkeit in Přimda war also ein Teil eines weiterreichenden Befestigungsprogramms im Grenzgebiet Böhmens (1129 geht die Rede im gleichen Zusammenhang von Glatz). Soll der Chronist wörtlich erwähnt haben, es handelte sich um einen „Umbau“ (quasdam munitione Bohemi reaedificaverunt), ist es nicht auszuschließen, obwohl die archäologischen Erkenntnisse keine älteren baulichen Tätigkeiten beweisen. Wieder wurde Přimda in den 1150-er bis 1170-er Jahren erwähnt, als da wiederholt und für eine lange Zeit der spätere Herzog Soběslav II. ein-

gekerkert war (1150 nannte man ausdrücklich das untere Gefängnis im Turm). Das Vergleichen mit romanischen Wohntürmen in Böhmen und Deutschland brachte keine Sicherheit nicht nur in Frage der Chronologie herbei, sondern auch in jener der Provenienz (die Deutschen konnten übrigens auch im Dienst des Landesfürsten von Böhmen bauen). Mit Rücksicht zum größeren Zeitraum, der für den Ausbau in Frage kommt, kann man das Vergleichen auch auf weitere, hauptsächlich deutsche Bauten erweitern, die bislang im Glauben an die Jahreszahl 1121 zurückgestellt blieben, und zwar samt den späteren Buckelquadertürmen. Irreführend wäre auch die Verengung des zu vergleichenden Materials an die Bauten mit seitlichem Zubau, der im Fall von Přimda kein gewöhnlicher Aborterschacht, sondern ein Objekt von besonderer Zweckbestimmung war. Trotzdem ist es offenbar, dass der Turm, der eine tatsächliche Analogie für Přimda dargestellt hätte, bei der man auch von engen Zusammenhängen überlegen könnte, uns heute nicht bekannt ist. Man muss sich mit der Konstatierung bescheiden, der Turm von Přimda stellte einen Teil des in der Zeit und Fläche gedehnten Phänomens vom Bau quadratischer Wohntürme als einer wichtigen Phase der Burgentwicklung ungefähr am Übergang vom Früh- zum Hochmittelalter dar. Man muss aber betonen, dass der Turm von Přimda ein außerordentlich gewaltiger, sorgfältig und mühevoll erbauter Bau ist, dessen auffällig übermäßiger Grundriss und starke Mauern auch eine große, wesentlich größere Höhe als die erhaltene zu vermuten ermöglichten. Zweifellos imposant war seine visuelle Wirkung (oder zumindest ihre Absicht) durch die Situierung auf einem kahlen Berg im Grenzgebiet des Przemyslidenstaates über einem der Hauptpfadwege zwischen Prag und den Reichszentren. Der mühevoll aus einer Menge massiver, unter den verhältnismäßig unwirtlichen Naturverhältnissen aus dem harten Granit gehauener Quadern zusammengesetzte Bau muss auch einer entsprechenden Bauzeit bedürfen haben. Es ist nicht real davon zu überlegen, unter diesen Bedingungen und mit Rücksicht zum Charakter des Burgberges wäre da ein solcher Bau unbemerkt und ohne rechtzeitiges Interesse der Landesgrenze bewachenden Leute verlaufen. Real vorzustellen ist vor allem die Absicht der Demonstration seiner Gewalt und seines Rechtes zum Grenzgebiet seitens des Landesherrn Böhmens, kaum jedoch seitens der sich einen Teil Böhmerwalds heimlich zu annectieren bemühenden deutschen Kolonisten. Im Rahmen dieser Konzeption lässt sich auch der Ausbau des Eingangsrisalits mit Gefängnis im Erdgeschoss besser erklären, dieser merkwürdige Bauteil hätte aber auch weiterreichendes Studium vom Blickpunkt der Durchsetzung und Äußerung der Hoheit, des Rechtes und der Gewalt des Landesherrn verdient.

Das weiterreichende Befestigungsprogramm im Grenzgebiet Böhmens, das der Chronist zu den Jahren 1126 und wiederholt 1131 erwähnt, folgte unlängst nach dem zitierten Ereignis des Jahres 1221. Das möge einer der Faktoren worden sein, die die staatsmännischen Akte des neuen Herzogs Soběslav I. (1125–1140) beeinflussten. Die offensive Weise der Regierung Soběslav im Verhältnis zu den Nachbarländern samt allein dem Reichsregenten, dem sich der Herzog in berühmter Schlacht bei Chlumec 1126 erfolgreich widersetzte, belegen ausreichend die schriftlichen Nachrichten nicht nur vom Bau der Grenzburgen, sondern auch von den Operationen außerhalb der Landesgrenzen. Die militärische Macht Soběslavs und seine Kriegskunst waren auch weit hinter dem Grenzforst berühmt. Vor diesem Hintergrund erscheint der Ausbau des Steinturms von Přimda wahrscheinlich bereits aus der Soběslavs Initiative herzukommen und das mögen auch schon seit Mitte des 12. Jahrhunderts die Nachrichten vom dort situieren prominenten Gefängnis indirekt beweisen. Die Möglichkeit des Vorkommens eines anderen Turms in dieser Lage erscheint kaum als wahrscheinlich. Der Turm von Přimda lässt sich vor allem mit beiden gewaltigen Tortürmen von der Prager Burg vergleichen, deren gemauerte Befestigung wohl nach 1135 errichtet wurde, bestimmt aber mit Möglichkeit eines Übergreifens bis in die Regierungszeit König Wladislaus II. (1140–1172). Zum Schluss muss man auch betonen, dass Přimda nicht nur mit zeitgenössischen Burgen verglichen werden sollte. Auch wenn der Burgturm einen Teil des ganzen militärischer Zweckbestimmung darstellte, handelte es sich vor allem um einen repräsentatives solitäres Bauwerk, bei dessen Ausbau theoretisch auch die technischen und handwerklichen Künste der Baumeister der vornehmsten Wohn- und Sakralbauten zur Geltung kommen konnten.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Burg Přimda (Přaumberg, Pilsner Kr., Bez. Tachov). Gesamtansicht der Landschaftsdominante von Osten (Foto Autor, 2008).

Abb. 2: Die Karte Böhmens von Christoph Müller, 1720, Ausschnitt. Die Karte nimmt deutlich das Landschaftsrelief, die Trassierung der Wege und Lokalisierung der Ortschaften auf. Sie kann auch einen der Ausgangspunkte für die Lösung der Frage bilden, inwieweit die Vorstellung vom Wege nach Přimda (Přaumberg, Frauenberg) über Belá nad Radbuzou (Weissensulz) glaubwürdig sein möge (ÚAGK [Zentralarchiv für Geodäsie und Kartografie] Prag).

Abb. 3: Přimda, Burg, Turm, Ansicht von Südwesten, Zustand vielleicht am Ende des 19. Jahrhunderts (Fotoarchiv der NPÚ-Zentralstelle [Zentralstelle des Nationalinstituts für Denkmalpflege] Prag).

Abb. 4: Přimda, Burg, Gesamtplan, Zustand zum J. 2007 (T. Durdík, s. Anm. 2, S. 46).

Abb. 5: Přimda, Burg, Turm, Ansicht von Südwesten, Zustand im Laufe der Rekonstruktion in den 1920-er Jahren. Besonders bemerkenswert sind der Zustand der oberen Partie der Kaminrauchfangreste und die eingestürzte Turmnordwestecke in der Höhe vom 1. Obergeschoss (Fotoarchiv der NPÚ-Zentralstelle).

Abb. 6: Přimda, Burg, Turm von Südwesten, Zustand im Laufe der Rekonstruktion in den 1920-er Jahren (s. Abb. 5).

Abb. 7: Přimda, Burg, Turm von Süden, Zustand im Laufe der Rekonstruktion in den 1920-er Jahren. Im Erdgeschoss erscheint wohl die Laibung einer bisher unbekannten Fensteröffnung in der südlichen Umfassungsmauer an der Stelle, wo bei der Rekonstruktion der Eingang errichtet wurde. Der Ausmaß der eingestürzten Eckpartie bezeugt, dass die heutigen Laibungen des Eingangs in der Südwestecke vom 1. Obergeschoss aus der Rekonstruktion stammen (Fotoarchiv der NPÚ-Zentralstelle).

Abb. 8: Přimda, Burg, Turm von Südwesten, gegenwärtiger Zustand nach den Rekonstruktionen (Foto Autor, 2008).

Abb. 9: Přimda, Burg, Turm von Nordosten, im Vordergrund der Renaissance-Eckpfeiler, Pfeile bezeichnen die in den 1920-er Jahren rekonstruierte Partie der Nordwestecke (Foto Autor, 2007).

Abb. 10: Přimda, Burg, Turm, Grundriss vom Erd- und dem 1. Obergeschoss (NPÚ-Archiv, Houžvič, 1962, nicht revidiert, Flur zum vermuteten Aborterker im 1. Obergeschoss nicht eingezeichnet).

Abb. 11: Přimda, Burg, Turm: A – Ansicht der Innenwand der nördlichen Umfassungsmauer. Rechts Reste nach einem Kamin im 1. Obergeschoss, links der Flureingang; B – Detail vom Kamingesims (Foto Autor, 2008).

Abb. 12: Přimda, Burg, Turm, Ansicht der oberen Partie der Innenwand der nördlichen Umfassungsmauer mit einem Fenster des 2. Obergeschosses und der eingestürzten Nordwestecke (Foto Autor, 2000).

Abb. 13: Přimda, Burg, Turm, Fenstergewändedetail vom 1. Obergeschoss (s. Abb. 11) mit Abstufung für Fensterladen (Foto Autor, 2000).

Abb. 14: Přimda, Burg, Blick in die größtenteils im 20. Jahrhundert rekonstruierte Südwestecke. Damals entstanden auch die (mit Pfeilen bezeichneten) Laibungen des scheinbaren Eingangs (Foto Autor, 2000).

Abb. 15: Přimda, Burg, Turm, Innenwand der westlichen Umfassungsmauer mit kleinem Portal in den zum Risalit führenden Flur. Rechts das Nordmauerfenster vom 1. Obergeschoss (Foto Autor, 2000).

Abb. 16: Přimda, Burg, Turm, Flur zum Risalit im 1. Obergeschoss, Wand mit dem äußeren kleinen Portal und einem seichten Balkenriegellager. Der ursprüngliche Fußboden verschwand, die heutige betretbare Fläche sinkt nach außen. In der unteren Partie des Portals deutliche abgemeißelte Schwelle (mit Pfeil bezeichnet – Foto Autor, 2008).

Abb. 17: Přimda, Burg, Turm, Flur zum Risalit, ursprüngliche Südwand mit dem inneren kleinen Portal, daneben deutliche Spuren nach seiner sekundären Verschließung. Die Fußbodenhöhe an diesem Flurende und die Schwelle sind ursprünglich. Im Vordergrund links Ecke vom Zugang zum einstigen Aborterker (Foto Autor, 2008).

Abb. 18: Přimda, Burg, Turm, Flur zum Risalit, rechts das kleine innere Portal, im Vordergrund Ecke vom Zugang zum einstigen Aborterker (s. Abb. 17). Pfeil zeigt zu einem Teil der ursprünglichen Schwelle (Foto Autor, 2008).

Abb. 19: Přimda, Burg, Turm, Flur zum Risalit, Blick zum äußeren Portal, Gewölbe. Rechts Eingang zum einstigen Aborterker (Foto Autor, 2008).

Abb. 20: Přimda, Burg, Turm, Flur zum Risalit, Eingang in den einstigen Aborterker. Unten ein Schwellenrest, links die neuzeitliche Partie und Wölbung des äußeren kleinen Portals (s. Abb. 18; Foto Autor, 2008).

Abb. 21: Přimda, Burg, Turm, 1. Obergeschoss, Detail des Eingangs in den einstigen Aborterker; obere Partie (vgl. Abb. 20). Linker Teil und anschließendes Mauerwerk sind neuzeitlich ausgemauert (Foto Autor, 2008).

Abb. 22: Přimda, Burg, Turm, links Grundriss der Nordwestecke in der Höhe des 1. Obergeschosses mit dem Durchgang in den Risalit und dem erhaltenen Teil des Flurs zum vermuteten Aborterker. Mit grauer Farbe neuzeitliches Mauerwerk ausgezeichnet. Rechts der Vertikalschnitt mit Blick ostwärts (P – Türschwelle, Aufnahme Zv. Dragoun, 2008, zum Druck bearbeitet von J. Veselý und V. Tůtr).

Abb. 23: Přimda, Burg, Turm, Gesamtansicht des Zugangsraumes zum einstigen Aborterker (s. Abb. 18). Zustand vor der Entfernung der Zuschüttung(?) im unteren Teil (Foto Autor, 2000).

Abb. 24: Přimda, Burg, Turm, Detailblick in die Nordostecke des Flurs zum einstigen Aborterker (s. Abb. 23). Oben die neuzeitliche Deckenplatte, in der Ecke ursprüngliche Steinquader beider Mauerhäupte der Ost- und Nordwand, links neuzeitliches Mauerwerk der den Raum abschließenden Mauer (Foto Autor, 2008).

Abb. 25: Přimda, Burg, Turm, Detailblick in den Raum des Aborterkerflurs (s. Abb. 24). Oben Teile des gewölbten Eingangssturzes, darunter Deckenplatte, unten obere Partie der Rückwand mit zwei ursprünglichen Quadern und dem neuzeitlichen Mauerwerk (Foto Autor, 2008).

Abb. 26: Přimda, Burg, Turm, Detailblick in den Raum des Aborterkerflurs, Gegenseite zur Abb. 25. Oben Teil der Deckenplatte, darunter abgestufter gewölbter Doppelsturz des Eingangs (Foto Autor, 2008).

Abb. 27: Přimda, Burg, Turmrissalit, Gesamtansicht von Südwesten (Foto Autor, 2008).

Abb. 28: Přimda, Burg, Turmrissalit, Innenwand der Westmauer, Gesamtansicht. Die Mauerwerkstruktur bezeugt, dass da kein ursprüngliches Fenster war (Foto Autor, 2008).

Abb. 29: Přimda, Burg, Turmrissalit, A – Gesamtansicht des Innenraums, links der Abort, rechts die Sitznische; B – Abortdetail (Foto Autor, 2008).

Abb. 30: Přimda, Burg, Turmrissalit, Aborterker in der Nordmauer, Grundriss und Vertikalschnitt mit Blick ostwärts. (Aufnahme Zv. Dragoun, 2008, zum Druck bearbeitet von J. Veselý und V. Tůtr).

Abb. 31: Přimda, Burg, Turmrissalit, Detail vom Abortsitz mit der Öffnung (Foto Autor, 2008).

Abb. 32: Přimda, Burg, Turmrissalit, Nordfassade, Ausmündung unter dem Aborterker (Foto Autor, 2007).

Abb. 33: Přimda, Burg, Turmrissalit, Nordfassade, Detail der Ausmündung (s. Abb. 32) unter dem Aborterker (Foto Autor, 2008).

Abb. 34: Přimda, Burg, Turmrissalit, westliche Turmfassade mit dem kleinen Flurportal des 1. Turmobergeschosses. Deutliche Abstufung für die Risaliterdgeschossdecke, Unebenheiten am Turmmauerhaupt hängen wohl mit der Deckenkonstruktion zusammen. Der herausragende Stein unter der Schwelle mag ein Fragment einer Stufe sein, denn die Portalschwelle war über den Fußboden erhöht. Oben Gewölberest vom 1. Risalitobergeschoss (s. Abb. 27, 35, 36, Foto Autor, 2008).

Abb. 35: Přimda, Burg, Turm, Westfassade, Detail der Partie über der Risalitnordmauer mit dem Eingang ins 1. Turmobergeschoss. Die Strichlinie umreißt das neuzeitliche Mauerwerk (Foto Autor, 2008).

Abb. 36: Přimda, Burg, Turmrissalit, Detailansicht des Unterteils vom Eingangportal. Links die abgemeißelte Türschwelle (s. Abb. 16), in der Mitte der herausragende Stein (s. Abb. 22 links, 34, 35), der Pfosten rechts neuzeitlich (Foto Autor, 2008).

Abb. 37: Rochester (England, Kent), Burg, Beispiel des aufwändigen westeuropäischen Donjons (keep), erbaut um 1127 durch William de Corbeil, Erzbischof v. Canterbury. Den Donjon begleitet ein Zubau („kleiner Donjon“) mit dem Eingang im 1. Obergeschoss, zu dem man vom umgebenden Gelände über eine verteidigungsfähige Treppe emporstieg. Erst von diesem Geschoss übergang man in den eigentlichen Turm, in dessen Inneren sich verwickelte, hochentwickelte Innenräume befinden, mit einer Menge Treppen, Gänge und Aborte in der Mauerstärke. Im zweiten Obergeschoss des Zubaus befindet sich die Kapelle und oberhalb ihrer die Verteidigungsplattform, ähnlich wie auf dem eigentlichen Turm. Im untersten Zubaugeschoss befindet sich ein dunkler, über eine schmale Treppe zugänglicher Raum mit seinem eigenen Abort. Bei seinem Deuten überlegt man von einem Gefängnis, bzw. einem Raum zur Lagerung der besonders geschätzten Güter (G. Port, Rochester Castle, London 2003). Es lässt sich bestimmt einwenden, Rochester und Přimda zu vergleichen sei etwas gewagt oder sogar nicht real. Das betrifft jedoch bereits das Materielle, während die gemeinsamen Ideenausgangspunkte in Betracht genommen werden müssen (Foto Autor).

(Übersetzung J. Noll)